

شیوه‌نامه چاپ و نشر کتاب

■ دکتر فهیمه باب‌الحوائجی^۱

استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

چندسویه است. روشن است که این حرکت بازخورد سریع ندارد، اما در درازمدت تغییرات اساسی ایجاد می‌کند؛ بنابراین پژوهش‌بنیادی و کاربردی در زمینه نشر می‌تواند مبنای برنامه‌ریزی‌های بنیادی قرار گیرد (باب‌الحوائجی، ۱۳۸۱، ص ۱۴۶).

موضوع چاپ و نشر یکی از موضوعات مهمی است که پیوندی ناگسستنی با رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دارد؛ ولی تعداد خیلی از افراد در این رشته به این مقوله پرداخته‌اند. استاد بزرگوار جناب آقای آذرنگ در این زمینه پیشرو هستند و اغلب منابع منتشره با ارجاعاتی به آثار ارزشمند ایشان منتشر شده‌اند. برخی موضوعات در حوزه چاپ و نشر بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند از جمله: تاریخچه نشر، مؤسسات انتشاراتی و وظایف و انواع آنها، ناشران و وظایف آنها، مراحل انتشار یک اثر، اقتصاد نشر، نشر الکترونیک، چاپ و فرآیندهای مرتبط با آن و چالش‌های اقتصادی و اجتماعی پیش روی نشر. آذرنگ موانع و مشکلات نشر کتاب در ایران را به‌اختصار: حاکم‌نبودن سیاست مشخص، مدیریت ناکارآمد، کمبود نیروی فنی - تخصصی در حوزه نشر، نامشخص و متزلزل بودن جایگاه کتاب در جامعه، کمبود بنيه فرهنگی و بضاعت علمی - تخصصی ناشران، کمبود سرمایه مادی، کمبود وسایل و تجهیزات فنی چاپ و نشر، کمبود و گرانی مواد و مصالح چاپ و نشر و وابستگی کشور به آن، نبودن اتحادیه نیرومند و کارآمد صنفی، محدودبودن بازار داخلی کتاب ایران، سازماندهی نامناسب کتاب‌های درسی و عدم مشارکت ناشران در تولید آنها می‌داند (آذرنگ، ۱۳۷۵، ص ۱۵۲). همچنین بسیاری از کارشناسان دلیل این رکود را حذف رایانه کاغذ، مجوز ارشاد برای برخی کتاب‌ها، نحوه خرید کتاب از سوی دولت، صدور پروانه انتشار از سوی ارشاد، توزیع کتاب و انباشته شدن کتاب‌ها در کتابفروشی‌ها قبل از بازاریابی می‌دانند. مشکلات مربوط به بازاریابی از قبیل هزینه‌های قبل از چاپ - که شامل هزینه‌های اداری، حروف‌چینی، ویراستاری، تصحیح و... می‌شود - باعث بالا رفتن قیمت کتاب می‌شود. پایین بودن نرخ مطالعه در ایران نیز از جمله مواردی است که بر پیچیدگی مسئله دامن می‌زند. (کهن‌چی، ۱۳۸۷)

درباره نویسندگان

آقای حسین اصغرنژاد متولد ۱۳۴۶، دارای کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی از دانشگاه آزاد واحد تهران شمال است و در حال حاضر رئیس کتابخانه علوم دانشگاه بوعلی سینا همدان و مدرس دروس این رشته است. ایشان غیر از کتاب حاضر یک عنوان کتاب دیگر منتشر و پنج عنوان

■ اصغرنژاد، حسین؛ قاضیانی، مهرنوش (گردآوری و تألیف). شیوه‌نامه چاپ و نشر کتاب. همدان: سپهر دانش، ۱۳۸۸. ۱۱۶ ص. شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۹۶۶-۳۰-۵

مقدمه

صنعت نشر و چاپ کتاب در ایران چندین دوره را پشت سر گذاشته است. این صنعت که در زمان ناصرالدین شاه با تعداد اندکی کتابفروش - که قرآن و شاهنامه و مثنوی منتشر می‌کردند - پا گرفت؛ تا کنون شاهد چند نسل بوده است که نسل اول و دوم به دوران قبل از انقلاب اسلامی ایران برمی‌گردد و با پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ نسل سوم ناشران به‌تدریج به‌وجود آمد. در دهه هفتاد نیز ناشران دیگری به بازار نشر اضافه شدند که تنها به مخاطبان داخلی فکر نمی‌کردند. این ناشران با رعایت نسبی قوانین بین‌المللی نشر و تألیف و معیارهای جهانی سعی کردند در بازارهای جهانی جایگاهی برای خود دست و پا کنند (آذرنگ، نقل در حسینی، ۱۳۸۹).

صنعت نشر نیز مانند هر صنعت دیگری برای اینکه به یک اهرم فرهنگی و اقتصادی مؤثر تبدیل شود، نیازمند برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری، سرمایه‌گذاری و برخی زیرساخت‌ها است. برخورد سطحی، سنتی و تجربی با مسئله نشر پاسخگوی نیازهای کنونی نیست؛ زیرا نشر پیوندی عمیق با تاریخ، اقلیم، فرهنگ، اقتصاد و آموزش دارد و نیازمند حرکتی

کتاب ویراستاری کرده است. نویسنده همکار این اثر خانم مهرنوش قاضیانی متولد ۱۳۶۳، دارای کارشناسی زبان انگلیسی، مدرس و مترجم است.

درباره کتاب

هدف از گردآوری این کتاب «کمک به مؤلف و ناشر و چاپخانه، به تولید اثری که دارای نکات اصلی و فنی لازم در جهت طرح در مجامع علمی و ادبی» ذکر شده است و ادامه می‌دهد «دغدغه اصلی چاپ این کتاب پاسخ و یا در واقع کمک به رفع اشکالاتی است که اکثراً از همان ابتدای نوشتار کتاب، مؤلف را با خود درگیر کرده و به علت عدم آشنایی مؤلف، نقص یا نقائصی در اثر پدید می‌آورد...» (پیشگفتار).

نویسندگان توضیح می‌دهند «چاپ و نشر از سه حلقه مهم پدیدآورنده، ناشر، چاپخانه تشکیل شده است که این حلقه را پخش‌گر و توزیع‌کننده و کتابفروشی تکمیل می‌کند (ص ۳)، لذا کتاب سعی کرده است روند چاپ و نشر را از حلقه اول شروع کند. این آغاز با «نویسنده چگونه کار خود را شروع کند؟» در مقدمه شروع می‌شود.

فصل نخست با عنوان «مراحل چاپ و نشر کتاب»، به انواع چاپ، مراحل چاپ و نشر از خبر یا مکت آماده چاپ تا مراحل آماده‌سازی، درج نمایه و فهرست مندرجات و سپس مراحل مختلف چاپ شامل لیتوگرافی، فیلم، روتوش، مونتاژ، فرم، نمونه اوزالید، زینک و کپی‌زینک پرداخته است. انتهای فصل به مفاهیم نشر، انتشارات، ناشر و خودناشری پرداخته است. فصل دوم منحصر به نشر الکترونیکی و نرم‌افزارها و سخت‌افزارهای مرتبط با آن پرداخته است. فصل سوم کتاب درباره اجزاء مختلف کتاب، انواع قطع‌های مختلف و نظام شماره‌گذاری کتاب و در انتها برخی نکات درباره صفحه‌آرایی است. فصل چهارم و پنجم درباره کاغذ و صحافی است. فصل ششم به هزینه‌های نشر کتاب پرداخته و هزینه‌های ثابت، متغیر و چگونگی محاسبه بهای کتاب توضیح داده شده است. در فصل هفتم تحت عنوان «برخی نکات مهم در نشر کتاب» به مسائلی نظیر انتخاب ناشر، اخذ مجوز نشر کتاب، فهرست‌نویسی پیش از انتشار (فیفا) و قرارداد ناشر/مؤلف پرداخته است. در فصل آخر قواعد آئین نگارش کتاب و انواع استنادها توضیح داده شده است.

نقد کتاب

با توجه به عنوان کتاب و اهداف ذکرشده در پیشگفتار، نتیجه می‌گیریم کتاب باید یکی از انواع منابع راهنما و دستورالعمل باشد. با توجه به اینکه در بازار نشر در خصوص چاپ و نشر منابع اندکی وجود دارد و خصوصاً شیوه‌نامه‌ای در این خصوص وجود ندارد نگارش این اثر مغتنم است به خصوص آنکه سعی کرده گام‌های اساسی در نشر کتاب را مرحله به مرحله توضیح دهد و مانند یک شیوه‌نامه عمل کند؛ ولی گاه در چگونگی راهنمایی و تنظیم مطالب دچار خدشه شده، چنانکه در برخی مواقع به یک متن درسی شباهت پیدا کرده است؛ مثلاً در فصل اول که به مراحل چاپ و نشر پرداخته است بعد از مرحله تولید محتوا به تعاریفی از نویسنده، مترجم و ویراستار می‌پردازد که موجب می‌شود نه تنها روند راهنما بودن کتاب به یک‌باره تغییر کند بلکه اختصاص مطالبی بدیهی در تعاریف فوق‌الذکر بسیار پیش‌پا افتاده به نظر می‌رسد، مگر اینکه در عباراتی کوتاه به تفاوت‌های اساسی بین نویسنده، مترجم و ویراستار می‌پرداخت. یکی دیگر از نقائص کتاب درج مطلب در یک فصل و تکمیل آن در فصل‌های بعدی است؛

مثلاً صفحه‌آرایی در صفحات ۱۵ تا ۱۶ در فصل اول توضیح داده شده و دوباره نویسندگان ناچار شده‌اند در فصل سوم در بخشی تحت عنوان «برخی از نکات کلی دیگر درباره صفحه‌آرایی» مطالب را تکمیل کنند.

اختصاص فقط دو صفحه به فصل چهار (کاغذ) و شش صفحه به فصل پنج (صحافی) نکته سؤال‌برانگیز دیگری در تنظیم مطالب کتاب است. در فصل ششم (هزینه‌های نشر) فقط به چگونگی محاسبه هزینه‌ها پرداخته است و به موارد مهمی نظیر پخش کتاب، کتابفروشی‌ها و روش‌های بازاریابی برای فروش کتاب اشاره‌ای نکرده است؛ مواردی مانند فروش الکترونیک نیز می‌توانست در فصل مرتبط با نشر الکترونیک توضیح داده شود. نکاتی که در فصل هفتم آمده است می‌توانست در همان فصل شش ادغام شود؛ زیرا قراردادها نیز از مقوله اقتصاد نشر هستند. در این فصل همچنین، جای پرداختن به مسائل مربوط به حق مؤلف و قوانین مربوطه خالی است. کتاب دارای دو فصل هفت است که فصل هفت مکرر می‌توانست به عنوان پیوست تنظیم گردد. نکته آخر استفاده از فقط سه اثر در نگارش کتاب است که موجب شده زاویه دید نویسندگان نسبت به موضوع تا اندازه‌ای محدود گردد.

نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه آثاری که درباره چاپ و نشر توسط متخصصان کتابداری منتشر شده است اغلب یا متون درسی هستند و یا به چالش‌های مرتبط با نشر کتاب در ایران می‌پردازند؛ می‌توان گفت که این منبع منحصر به فرد است و سعی دارد به صورت گام به گام نویسندگان را راهنمایی کند گرچه نتوانسته کاملاً جنبه شیوه‌نامه‌بودن را حفظ کرده و یا کلیه مطالب لازم را پوشش دهد. این کتاب برای نویسندگان تازه‌کار یا کسانی که قصد این کار را دارند و یا حتی کسانی که تصمیم دارند مجوز نشر بگیرند، مفید است. امید است که نویسندگان در ویرایش بعدی موفق به اصلاحات گردند تا این منبع مانند یک کتاب مرجع بیشتر مفید فایده قرار گیرد.

پی‌نوشت

1. f.babalhavaeji@srbiau.ac.ir

مآخذ

۱. آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۷۵). «آشنایی با چاپ و نشر». تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۲. آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۸۶). «مبانی نشر کتاب». تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) نقل در ابراهیم حسینی (۱۳۸۹). «مطالعه پویا محیطی در گردآوری و استفاده از اطلاعات توسط مدیران ناشران خصوصی شهر تهران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد، واحد علوم و تحقیقات.
۳. باب‌الحوائجی، فهیمه (۱۳۸۱). «آشنایی با مبانی چاپ و نشر». تهران: تکوک زرین.
۴. کهن‌چی، شبنم (۱۳۸۷). «مروری بر مشکلات نشر در ایران، رنجی که جلد می‌شود». روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۱۷۸۵ قابل دسترسی در www.donya-e-eqtesad.com/Default_view.asp?@=114211

هدف از گردآوری این کتاب «کمک به مؤلف و ناشر و چاپخانه، به تولید اثری که دارای نکات اصلی و فنی لازم در جهت طرح در مجامع علمی و ادبی» ذکر شده است

این منبع منحصر به فرد است و سعی دارد به صورت گام به گام نویسندگان را راهنمایی کند گرچه نتوانسته کاملاً جنبه شیوه‌نامه‌بودن را حفظ کرده و یا کلیه مطالب لازم را پوشش دهد